

IŠGIRSTI IR SUPRASTI

Rašytojas eseistas ir menotyrininkas Tomas Sakalauskas yra parašęs 15 knygų, paskelbęs bemaž 500 straipsnių, recenzijų, esė apie meno žmones ir jų kūrybą. Netrukus Baltų lankų leidykla išleis jo knygą "Žiūrėjimas į ugnį". pasakojančią apie Fluxus pradininko Jurgio Mačiūno gyvenimą.

Tomą SAKALAUSKĄ kalbina žurnalistė Janina BABILIŪTĖ

- Esi rašęs, kad Viešpats, sukūręs Skulptorių, sukūręs Mąstytoją, kartu su jais sukūrė ir Metraštininką, kuris galėtų jais džiaugtis, juos mylėti ir prisiminti. Metraštininko kūryba yra rūpintis tuo, kas skirta neužmiršti. jis eina nuo vartų prie vartų, beldžiasi į duris ir pasakoja apie sutiktus žmones. Kaip, kada suvokei, kad tavo pašaukimas - eiti nuo žmogaus prie žmogaus, tyrinėti dvasinio gyvenimo, kūrybos esmę?

- Niekada neišsivaizdavau savęs gydytoju ar inžinierium. Visada jutau, kad mano gyvenimas bus susijęs su knyga, su rašymu. Nuo pat mažumės labai mėgau skaityti. Pirmą knygą, kurią paėmiau į rankas būdamas šešerių, vadinosi "Medelis plačiašakis ir vaikelis daugianoris". Kai užverčiau tos knygelės paskutinį lapą, man pasidarė taip gera, lyg būčiau įkopęs į aukštą kalną, kurio viršūnė laiko debesis. To palaimingo džiaugsmo nepamiršau iki šiol. Paskui, jau mokykloje, skaičiau rimtesnes knygas. Prisimenu, perskaičiau Žemaitės apsakymus. Na, mokėmės apie Žemaitę, žinojome, kad ji visų gerbiama, pripažinta klasikė. Bet man, miesto vaikui, buvo sunku suvokti šios rašytojos kūrybos grožį. Dar blogiau: man pasirodė, kad galėčiau parašyti geriau už ją. Tad ir nutariau parašyti apsakymą. Parašiau, perskaičiau jį tėvams: matote, parašiau, maždaug geriau už įžymią klasikę. Taigi kuo mažesnis žmogelis, tuo didesnės ambicijos.

- Šiaip ar taip, Žemaitė "kalta", kad ėmeisi plunksnos?

- Juokais galima pasakyti, kad taip. Iš tikrųjų vėliau perskaičiau daug įvairiausių autorių, ir visi turėjo man vienokią ar kitokią įtaką. Bet didžiausią poveikį pasirenkant gyvenimo kelią man padarė mokytojai. Būtent jie nukreipė mane mano kryptimi. Mokydamasis vidurinėje mokykloje, tuo pat metu lankiau ir muzikos mokyklą, fortepijono klasę, vadovaujamą profesoriaus Igno Prielgausko. Tai buvo nepaprastai įdomus, originalus žmogus, tačiau iš jo daug kas, net mokytojai, pasišaipydavo, kad jis nepataisomas keistabūdis. O aš labai apsidžiaugiau, kad mokysiuos pas jį. Kai nuėjau į pirmą pamoką, - profesorius mokinius priimdavo savo namuose, - jis parodė į pianino klaviatūrą ir pasakė: "Čia ne juodi ir balti klavišai, čia - altorius, prie jo reikia ateiti tyram, nusimetus visus rūpesčius, visas kasdienines niekybes, labai susikaupus, kad būtum kuo arčiau muzikos". Mes prieš pamoką, kad galėtume susikaupti, darydavom jogos kvėpavimo pratimus. Tai buvo mano pirmasis Mokytojas, atgręžęs dvasią į kūrybos paslaptį. Antrąjį sutikau kur kas vėliau.

- Universitete?

- Vilniaus universitete, Istorijos-filologijos fakultete, kur studijavau lietuvių kalbą ir literatūrą, buvo gerų dėstytojų, puikių savo dalyko žinovų, bet nebuvo tokio, kuris duotų jaunam žmogui ne tik žinių, bet ir kai ką daugiau. Prabėgo nemažai taiko, kol tokį mokytoją sutikau. Tai buvo režisierius Juozas Miltinis. Antrasis mano Mokytojas.

- Bet juk Miltinis nieko prie savęs neprisileisdavo, išskyrus savo teatro aktorius, - net teatrologų, ką jau kalbėti apie žurnalistus, šitų jis stačiai neapkentė. Kaipgi atsitiko, kad tau buvo padaryta išimtis?

- O buvo taip. Tada jau dirbau Švyturio redakcijoje, kultūros skyriuje. Kažkoku reikalu mane komandiravo į Panevėžį. Turėjau laisvą vakarą ir pamaniau - nueisiu į teatrą. Tą vakarą rodė spektaklį "Komivojažieriaus mirtis". Tą vakarą buvau matęs pastatytą Vilniaus akademiniame teatre. Taigi galėjau palyginti. Ir ką pamačiau? Pamačiau, kad Panevėžyje yra visai kitoks teatras, - teatras, kuriame nevaidinama, kuriame aktoriai, išėję į sceną, sprendžia jiems labai svarbius klausimus, kaip sakydavo Miltinis, lyg tą tekstą būtų patys parašę. Aš taip susidomėjau tuo teatru, kad nutariau būtinai padaryti interviu su Miltiniu. Tuo metu jis buvo *persona non grata*, išvarytas iš teatro ir vėl gražintas, apie jį niekas viešai nerašė; antai Panevėžio tiesa, recenzuodama "Komivojažieriaus mirtį", net nepaminėjo jo pavardės, nors jis buvo spektaklio režisierius. Kai paprašiau Švyturio tuometinį vyriausiąjį redaktorių Alfonsą Bieliauską komandiruoti mane į Panevėžį, kad galėčiau pasikalbėti su Miltiniu, jis pasakė: "Žinai, su Miltiniu dalykai nelabai kokie, gal atidėkim vėlesniam laikui. Na, bet jei labai nori, važiuok savo iniciatyva". Ir aš nutariau važiuoti savo iniciatyva. Tada sužinojau, kad Miltinis nieko nepriima. Čia man padėjo Panevėžio teatro literatūrinės dalies vedėjas Romualdas Narečionis. Jis pažadėjo pasikalbėti su Miltiniu ir paprašyti, kad mane priimtų. Na ir ką gi, atvažiuoju aš į Panevėžį, nueinu prie senojo teatro, o Miltinis stovi vestibulyje. Pasisveikinu, prisistatau, sakau, norėčiau, režisieriau, su jumis truputį šnektelt. "A-a, - sako, - šnektelt! Daug kas su manim nori šnektelt. Jeigu tave domina mūsų repertuaras, ką mes statysim ateity, nueik į teatro raštinę, ten tau viską pasakys". O aš sakau: "Manęs visiškai nedomina jūsų repertuaras. Man rūpi visai kiti dalykai". - "Kokie?" - klausia. "Man įdomu, - sakau jam, - kas yra teatras, kodėl žmonės eina į teatrą?" "A, - sako - tada užeinam"... Tai buvo mūsų pirmas pasikalbėjimas. Prabėgo keletas metų, jau buvo pastatytas naujas Panevėžio teatras, ir aš vėl kažkokiais reikalais nuvažiavau į Panevėžį. Buvo viduvasaris, mieste tylu, tuščia, rodos, nė gyvos dvasios, užėisiu, pamaniau, apžiūrėsiu naująjį teatrą. O tenai prie budėtojo - Miltinis. Jis apsidžiaugė mane pamatęs, - mat aktoriai buvo išsivažinėję atostogų, ir jis tiesiog neturėjo ką veikti. Nusivedė į namus, vaišino vynu ir apgailestavo: "Trisdešimt trejus metus aš čia, šitoj skylėj, kankinuosi, nors galėjau likti Paryžiuje, tenai vaidinti, režisuoti"... Tada aš jo paklausiau: "O kas vis dėlto jus laikė čia tuos trisdešimt trejus metus?" Ir jis pradėjo pasakoti... Prakalbėjo visą naktį. Nuo tos nakties mano kelias pas Miltinį nebeužžėlė. Supratau, kad atradau Mokytoją...

- *O kas yra Mokytojas? Kaip jį atpažinti?*

- Mokytojas yra tas, kuris parodo būtent tau skirtą kelią, padeda surasti savo vietą gyvenime. Miltinis man aiškino. "Tu, - sako, - žurnalistas. Na, kas čia per profesija? Kažkokia niekybė! Tu, - sako, - domėkis asmenybėmis, žmogaus dvasine kūrybą, gilinkis į ją. Tai be galo įdomu, nors baisiai sudėtinga. Tačiau verta tam atiduoti gyvenimą". Trisdešimt metų bendravau su Miltiniu. Jis buvo išsiilgęs klausytojo. Aš klausiau jo ir rašiau, rašiau, rašiau... Tai buvo nepaprasta asmenybė: išminčius, gilus ir kartu nenusipėjamas, impulsyvus, egocentriškas žmogus. Miltinį taikiai apibūdino Juozas Grušas: jis susideda iš Dievo ir žvėries, žmogaus jame nėra trupinio. Jis buvo mane išvaręs, bet po to vėl pas jį važiuodavau, jis vėl sakydavo monologus, o aš vis rašydavau. Lankydavausi pas jį ir tada, kai jis išėjo iš teatro, - iki jo gyvenimo paskutiniųjų dienų. Tai buvo patys įdomiausi Miltinio spektakliai, jo monoteatras.

- *Teatras tave atvedė pas Miltinį, o kas atvedė į teatrą?*

- Teatrą pamėgau nuo pat vaikystės. Gyvenau Šiauliuose, karo metais jie garsėjo savo teatru. Draugavau su Vytautu Benokraičiu, kurio namuose lankydavosi aktoriai ir kuris vėliau tapo aktorium. Prisižiūrėję spektaklių, mudu nutarėme įkurti savo teatrą. Netoli mūsų namų buvo toks, kaip mes vadinom, "davatkos namas", kurio viename gale gyveno šeimininkė, o kitas buvo neįrengtas. Ten ir sugalvojom įsikurti. Bet šeimininkė nenorėjo mūsų įsileisti. Mums padėjo kunigas, kurio suburtame saviveikliniame teatrėlyje vaidinom. Jis nuėjo pas tą moterį ir paprašė, kad leistų vaikams savo name pavaidinti. Taip mes įsteigėm savo teatrą: sustatėm suolus, įrengėm scenelę, paskelbėme priėmimą. Na, bet, norint vaidinti, reikia turėti pjesę. Tai aš ėmiau ir parašiau tokį veikaliuką "Čigonai" - pagal

Valančių, ir mes jį suvaidinome. O po to mudu du Vytautu sumanėm stoti į Šiaulių teatro studiją. Nuėjome pas tuometinį direktorių Faustą Kiršą prašyti, kad mus priimtų. Bet jis pasakė, kad jokių studijų nėra, nes karo metas... O po karo, kai buvo paskelbtas priėmimas į teatrą, Vytautas įstojo. Norėjau stoti ir aš, bet tėvas pasakė: "Ne. Artistu nebūsi: artistai visi pijokai ir paleistuviai". Taip ir likau "lauke, už durų".

- *Daug laiko esi praleidęs "dailės" mansardose"...*

- Pirmas pažintis su dailininkais užmezgiau dirbdamas Švyturio žurnalo redakcijoje. Gilyn į dailės pasaulį vedė žmona Jūratė (vėliau ji buvo ne vienos mano knygos dailininke). Būdamas šalia jos, mačiau daugeliui nematomą meno kūrinio gimimo procesą. Susipažinęs su daugeliu dailininkų pradėjau rašyti apie dailę. Iš visų meno sričių, kuriomis domėjausi, -teatro, muzikos, literatūros ir dailės, - apie dailę esu parašęs daugiausia. Tai esė rinktinė "Šventės mansardose" , knygos apie dailininkus V. Etdukevičių, A. Gudaitį, V.K. Jonyną, A. Mončį, netrukus pasirodysianti studija apie J. Mačiūno gyvenimą, atskiri straipsniai įvairiose rinktinėse. O muzikai ir muzikams skirtos dvi knygos - " Kalbantis sfinksas" ir "Beatričė" (be to, rašiau apie Lietuvos ir Vilniaus kvartetus, dirigentus S. Sondeckį, J. Aleksą, smuikininkus J. Heifetzą, R. Katilių...), teatrui taip pat dvi - "Monologai" ir "Miltinio apologija". Apie literatūrą, deja, mažiausiai rašiau, nors mano specialybe - filologija. Tiesa, išleidau knygą " Regėjimų naktis. Poeto, Vytauto Mačernio gyvenimas ir vizijos", esu rašęs apie K. Donelaitį, J. Tumą-Vaižgantą, A. Mackų, J. Avyžių, J. Grušą, Just. Marcinkevičių ir kitus.

- *Kaip atskirdavai tuos žmones, tas asmenybes, apie kurias imdavaisi rašyti? Vienas tavo kolega yra pasakęs, jog eidavai prie tų žmonių, kuriuose glūdi kokia nors paslaptis, kurią maga įminti.*

- Čia gan taikliai pasakyta. Pirmiausia mane patį turi patraukti to ar kito žmogaus kūryba. Nueini, sakykim, į dailės parodą. Eini, eini, daug gražių paveikslų, bet tu pro juos praeini, nes užtenka tik žvilgtelėt, ir viskas aišku. O staiga – kaukšt! - kažkas sustabdo, patraukia tave. Sustoji, nueini toliau, vėl grįžti, pareini namo, o kitą dieną vėl ateini prie to paties. Kai meno kūrinys mane paveikia, netgi pakeičia, išsigeidžiu sužinoti, kas tas žmogus, tas kūrėjas, kuris sugeba tokius stebuklus daryti. Būtent tai ir traukia – nežinomybė, kūrybos paslaptis. Iš kur tai atsiranda? Kaip ateina į pasaulį? Beje, pirmiausia aš pradėjau ne nuo menininkų profesionalų, o nuo liaudies meistrų, kaip jie tada buvo vadinami, - skulptorių; tapytojų.

- *Prisimenu tavo pasakojimą apie puodžių P. Giedrą, išspausdintą Švytury, - "Šventieji puodus lipdo"...*

- Atradau genialų skulptorių L. Šepką, rašiau apie skulptuotoją K. Misevičių, tapytojus A., Drungilą, J. Nalivaikienę, M. Bičiūniene, L. Meškaitytę, J. Kažukauską, medžio drožėjus L. Lemežį, J. Vizbarą, skulptorius J. Liaudanską, S. Riaubą, P. Sederavičių, A. Mockų... Turime talentingų menininkų, daugelis visai nežinomi, užmiršti. Teisingai sako Justinas Marcinkevičius, kad tik *atsimenanti kultūra yra gyva*. Man rūpėjo tuos žmones atrasti, "atminti", prikelti iš užmaršties. Iš tų rašinių portretų sudariau pirmąją savo knygutę "Karaliai be karūnos" ir 1976 metais nunešiau ją į "Minties" leidyklą. Vyr. redaktorė perskaitė ir sako: "Kokią čia išsigimėlių kolekciją man atnešei? ! "Tuos mano "išrinktuosius" - S. Riaubą, L. Šepką - pavadino išsigimėliais. Po ilgų svarstymų vis dėlto sutiko spausdinti. Tada ėmiau svarstyti , kokią paantraštę parašyti. Man atrodė, kad straipsniais vadinti tai, ką rašau, nevisai tinka. Čia lyg ir ne apybraižos. Sugalvojau kompromisinį variantą: straipsniai ir esė. Man rodos, tais laikais žodis "esė" knygoje buvo paminėtas pirmą kartą. Paskui išleidau antrą knygą "Kalbantis sfinksas". Paantraštė - "Esė apie muziką". Vėliau išėjo mano eseistinių straipsnių knyga "Išmintingųjų puota", esė apie dailę ir dailininkus" Šventės mansardose", esė rinktinė "Homo creator".

- *Prieš keletą metų su literatūrologu Albertu Zalatorium aptarinėjote esė žanrą. Tada jau buvai*

išleidęs keliolika knygų ir kelis šimtus mažesnės apimties tekstų apie kūrybos žmones, o vis dar negalėjai nusakyti, kas toji esė? Gal dabar jau žinai?

- Albertas Zalatorius pirmasis mane pavadino kultūros eseistu, atkakliai varančiu vagą "dirvonuojančiame lietuvių kultūros dirvone - sinkretinėje meno eseistikoje". Justinas Marcinkevičius apie mano darbus yra pasakęs, kad tai savitas raštijos žanras, kurio galimybės plečiamos su kiekviena nauja knyga. Tiesą sakant, aš ir iki šiol nežinau, koks tai žanras - esė ar koks nors kitas. Ir nesuku sau dėl to galvos. Mano darbo tikslas yraėjimas pas mane sudominusį žmogų, menininką, kūrėją. Neketinu nei girti jo, nei peikti, - kitame žmoguje ieškau gerumo ir kūrybinės šviesos, noriu jį suprasti, išsiaiškinti, iš kur atsiranda tokie kūriniai, kurie mane traukia, pro kuriuos negaliu praeiti, kurie yra tarytum man skirti. Man svarbiausia - prisikasti prie kūrybos ištakų, suvokti meno esmę.

Kai nuvažiavau į Paryžių rinkti medžiagos apie skulptorių Antaną Mončį ir ėmiau jį klausinėti, jis man pasakė: "Na, ko tu mane klausinėji? Pasižiūrėk į mano skulptūras, ten visas aš esu, ir sužinosi viską. Ir tiktai niekur neparašyk, kad aš esu menininkas, aš - ne menininkas, net nežinau, kas tai yra menininkas, aš esu skulptorius". Šie žodžiai verčia susimąstyti. Juk dažnai būna, kad ateina koks visažinis, kuris nustato: čia - menas, čia - ne menas, čia - didelis menas, čia - š... o iš tikrųjų gal tik vienas Dievas žino, kas tai yra. Kalbant apie meną, reikia visų pirma kalbėti apie kiekvieno atskiro žmogaus santykį su meno kūrinium. Mane, pavyzdžiui, tas kūrinys gali veikti, kitą - ne. Todėl aš galiu dievagotis, kad tai menas, o kitas sakys, jog tai grynai niekai. Todėl nusakyti meno kūrinį - poeziją, muziką ar dailę - man regis, neįmanoma. Pasakytas žodis apie meną yra melas. Kaip galima, rašyti apie muziką, - juk ji turi savo kalbą ir tiktai savo kalba gali pasakyti apie save. Kaip ir poezija, kaip ir dailė. Čia kaip tas akmens luitas, apie kurį kalbėjo M. Heidegeris, - jis saugo save nuo bet kokio įsiterpimo į jį. Jeigu bandysime į akmenį įsiterpti perskeldami jį, jo skeveldrose vis vien neišvysime jo vidaus, neužčiuopsime jo esmės. Mąstydamas apie meno esmę, priėjau prie išvados, kad, sakykim, dailė - tai ne gražūs "abrozdeliai", negalima teigti, jog tas, kas piešia paveikslus, yra menininkas, o tas, kuris, tarkim, kaip J. Mačiūnas, į gražias dėžutes dėlioja akmenėlius, - ne menininkas. *Menas yra dvasinės energijos forma*. Jeigu žmogus - kūrėjas sugeba į tai, ką jis daro, įterpti savo dvasinę energiją, ji neišnyksta, ji veikia aplinką, veikia žmogų, patenkanti į jos aurą. Meno mįslė glūdi jo kūrėjuje. Todėl man rūpi atskleisti kuriančio, spinduliuojančio tą vidinę energiją žmogaus paslaptį, skverbti į jo dvasinį gyvenimą, suvokti jo būseną tą akimirką, kai jis kuria. Rankioju savo minčių krislus, kitų pasakytus ir parašytus žodžius, faktus, dokumentus ir bandau sudėlioti juos į visumą, artėti prie kuriančiojo esmės.

- Kiekviena tavo knyga vis kitokia - skiriasi tiek forma, tiek inonacija...

- Kiekvienai knygai ieškau tam tikros išraiškos formos, atitinkamo pasakojimo būdo. Man svarbu, kad kiekvienas žmogus, apie kurį rašau, atsineštų savo formą, nes jis yra kitoks negu kiti. Knyga apie Juozą Miltinį yra "Monologai", nes jis ne dialogistas, jis kalba vienas. O tapytojas Antanas Gudaitis - priešingai, todėl knyga apie šį dailininką - tai septyni vakarai - pokalbiai su juo. Ilgai negalėjau sugalvoti, kaip apibūdinti Jurgio Mačiūno gyvenimą ir kūrybą. Kartą nuvažiavęs į sodybą kaime, užsikūriau židinį, ilgai sėdėjau ir žiūrėjau į ugnį. Ir staiga dingtelėjo: kaip atsiranda ugnis? Paimi du pagaliukus, patrini kaip senovėje, ir blyksteli liepsna. Vadinasi, ugnis buvo čia pat, ji yra čia pat, tik reikia ją prisišaukti. O kai įsidega, ji pradeda kabintis į medį, kabinasi vis godžiau ir godžiau, naikindama jį ir priartindama savo pačios pražūtį. Savo mirtį. Toks buvo ir Jurgio Mačiūno gyvenimas: ugnies prisišaukimas ir savęs sudeginimas, susinaikinimas. Knygą pavadinau "Žiūrėjimas į ugnį".

Sunkiausia man buvo rasti formą "Čakonai". Tą knygą rašiau daugiau kaip dešimt metų. Kiekvienais metais ankstyvą pavasarį važiuodavau į Nidą. Laikas tykus, ramus, nedaug žmonių. Taip pamėgau tą smėlio kraštą, tą žemę, kad pavadinau ją Pažadėtąja žeme. Keistas dalykas: iš Klaipėdos perplauki įlanka tuos kelis šimtus metrų ir patenki į visai kitą pasaulį - Kuršių neriją. Mane užvaldė noras parašyti apie tą žemę. Prisirinkau labai daug faktinės medžiagos, bet niekaip neradau formos, - kaip visa tai sujungti į visumą. Žinojau tik tiek, kad tai ypatinga žemė ir į ją ateis mano jau sutikti, aprašyti žmonės,

taip pat tie, kurie ten yra buvę, bet ne visi, pvz., Juozas Miltinis dėl savo būdo, kurį nusakė Juozas Grušas, į tą žemę negalės patekti. Kartą bedirbdamas klausiausi iš plokštelės J. S. Bacho "Čakonos". Čakona - tai ispaniškas šokis, turintis temą ir 30 variacijų. Išgirdęs tą kūrinį, aš tiesiog pašokau iš džiaugsmo! Turiu ne tik temą, bet ir formą! Tema - tai Kuršių nerija, užmario smėlio kalnai, o forma - trisdešimt mano žmonių, kurie čia ateis.

Dabar ieškau formos senai savo svajonei - knygai apie Vilnių, Senąjį Vilnių. Pavadinsiu ją galbūt "Missa Vilnensis". Mane domina šio miesto aura - nuo seniausių laikų, nuo pagonybės, nuo ugnies Šventaragio slėnyje iki šių dienų. Kas kūrė tą aurą, tą Vilniaus dvasią, jo kūrybinę energiją. Ir kas ją griovė. Vilnius juk visą laiką dviejų jėgų veikiamas: vieni jį stato, kiti griauja. Griauja karai, marai, gaisrai, okupacijos, kai uždaromos bažnyčios, vienuolynai. O kas yra bažnyčios, vienuolynai? Tai tikėjimo aura. Mane stebina ypatingas šio miesto kūrybingumas, kurio nesunaikina pačios didžiausios negandos. M. Vorobjovas nuostabiai įžvalgiai nusakė Vilniaus lyg ir "ne šio pasaulio" dvasią: tai buvo miestas, "kuris nekrovė prekių sandėliuose ir aukso kapšuose, bet gyveno svajonėmis ir maldomis. Kuris neatbuko ilgos gerovės stotyje jau vien dėl to, kad nuolatinės audros ir likimo smūgiai, svetimtaučių antplūdžiai, plėšimai, gaisrai niekam neleisdavo čia aptukti ir nugrimzti į smaguriavimą ir pamažu sukūrė ypatingą žmonių rasę - jautrią dvasinėms vertybėms <...>, jų pasiryžimas kūrybos žygiams ne menkėdavo, o, atvirkščiai, pakildavo išorinių nelaimių laikotarpiais". Antpuoliai prieš Vilnių nesibaigia iki šiol. Kurį laiką nebuvęs mieste, išėjau šį pavasarį pasivaikščioti į Gedimino prospektą ir pamačiau iškirstas liepas - nuo Katedros aikštės iki pat Jogailos gatvės. Daug medžių nukirsta Savivaldybės skvere. Nepaisant visų argumentų, dėl ko tai buvo padaryta, tai nusikaltimas prieš senąjį Vilnių. Juk mūsų sostinės viena didžiausių vertybių yra ta, kad medžiai, kalnai ateina į patį miestą ir susilieja su juo. Negi niekas už tų vertybių niokojimą neatsakys?

Knygoje apie Vilnių aš, suprantama, neketinu pasakoti šio miesto istorijos. Apie tai jau yra labai daug parašyta.

- Pavadinimas "Vilniaus mišios" -, - tai užuomina, kokia bus knygos forma?

- Iš tiesų kol kas tik užuomina.

- Bendravai su daugeliu žmonių. Sakyk, kaip žmogus įsileidžia kitą žmogų į savo pasaulį? Ar įmanoma atverti tą pasaulį iki galo?

- Visiškai atskleisti kitą žmogų neįmanoma. Žmogus turi tokių paslapčių, kurių niekam nepatiki. Ir Miltinis sakydavo: "Na, klausyk, mano mielas, užtenka, mes jau priėjome ribą, toliau aš jau pats nebenoriu lįsti į save. Sustojam čia..." Bet jeigu tu ateini pas žmogų, norėdamas suprasti jį, "atsiminti" jo kūrybą, ir tai darai labai nuoširdžiai, kiekvienas tai iš karto pajunta ir pradeda atsiverti. Niekas negali būti visą laiką vienas, užsidaręs, atsitvėręs nuo kitų, visi nori pasidalyti savimi su kitu. O aš gal iš prigimties turiu gebėjimą klausyti... Dabar dauguma kalba, o klausoma mažuma.

- Ar buvo tokių, kurie vis dėlto neatsivėrė?

- Tokio atvejo nebuvo. Jeigu jau aš Miltinį, galima sakyti, įveikiau...

- O kaip užsimezga ryšys tarp dviejų nepažįstamųjų? Koks čia reikalingas jungiklis, kad atsirastų kontaktas?

- Na, pirmiausia aš einu pas toki žmogų, kuris man įdomus, kažkuo artimas. Ir kalbuosi su juo apie dalykus, susijusius ne tik su juo, bet rūpimus ir man. Kartu svarstome, analizuojame. Žinoma, aš turiu būti labai gerai tam susitikimui pasirengęs, žinoti apie savo pašnekovą, jo gyvenimą, darbą kuo daugiau. Kaip, pavyzdžiui, suėjau į artimą pažinti su A. Mončiu? Man būnant Amerikoje, vienas tenykštis lietuvis manęs paklausė: "Klausyk, ar tu nesidomi Mončiu?" Sakau: "Kokiu Mončiu?" Tada jis man parodė žurnalus, kur buvo publikuoti šio skulptoriaus ir darbai. Jie mane iš karto patraukė.

Grįžęs į Vilnių, sužinojau, kad Lietuvoje gyvena jo motina ir trys seserys ir kad jis pats netrukus pirmą kartą po pasitraukimo per karą iš tėvynės atvyksta iš Paryžiaus. Jo sesuo Birutė papasakojo, kad vaikystėje jie visi labai mylėjo netoli gimtinės augantį tūkstantmetį ąžuolą. Kai jis atvyko ir mes susipažinome, reikia, manau, būtinai jį nuvežti prie to ąžuolo. Nuvažiavau į Palangą, kur jis buvo apsistojęs pas seserį Birutę, sakau: "Važiuojam prie ąžuolo". Iš pradžių jis spyriojosi, raukėsi, sako, kojas skauda, negaliu. Galų gale šiaip taip jį prikalbinome. Atvažiuojam į jo gimtuosius Mončius, o ten nieko nebėr tuščias laukas. Jis išlipo iš mašinos, stovėjo ir žiūrėjo į tą lauką be galo liūdnas. Paskui vargais negalais nusigavom prie ąžuolo. Dėkui Dievui, jis buvo išlikęs. Mončys sustojo. Žiūrėjo į ąžuolą ir verkė. Ašaros liete liejosi iš akių, plovė veidą. Ilgai stovėjo ašarodamas ir tylėjo. Nepratarė nė žodžio. Kai grįžome, Mončio veidas, ašarų nuplautas, švytėjo. Jis uždainavo. Paskui, ilgą kelio gabalą nuvažiavus, pasakė: . "Tas Ažuolas yra mano dalis. O gal reikėtų sakyti, kad aš esu jo dalis". Sugrįžęs į Paryžių, jis parašė: "Brangus Tomai, mane nuvežei pas mano vyresnįjį brolių Ažuolą. Čia jau dėkojimo žodžių nebeužtenka. <...> Kad mano namus nugriovė - skaudu, bet jei būtų tą Ažuolą nugūbiję, būčiau depresijon puolęs, beliktų ir pačiam nusižudyti toje vietoje... "Taip prasidėjo mūsų suartėjimas, ir vėliau atsirado knyga " Ketvirtoji dimensija" - apie skulptorių Mončį ir mastytoją Mikutį, apie du artimus žmones, apie tai ką jie vienas, kitam gali duoti ir ką vienas gali prarasti, netekęs kito: kai mirė Mikutis, nustojo kūręs Mončys, nors vienas gyveno Vilniuje, o kitas Paryžiuje. Dvasiniai ryšiai nežino nuotolių.

Bet vienas žmogus tapo man labai artimas, nepaisant mano išankstinių ne visai palankių nuostatų. Gyvenantis Amerikoje žurnalistas Almus Šalčius, gerai pažinęs 1978 metais mirusį Fluxus kūrėją Jurgį Mačiūną, man pasiūlė apie jį parašyti knygą. Žadėjo visokeriopą paramą. Kurį laiką abejočiau, ar imtis šio darbo. Viena, Mačiūnas jau miręs, su juo nebepasikalbėsi. Kita vertus, jaučiau, kad šis žmogus yra man šiek tiek svetimas. Paskui pagalvojau: o jeigu pabandyčiau suprasti visiškai kitoki žmogų? To dar nesu daręs. Be to, juk ne viską apie jį žinau. Nuvažiavau į Ameriką, susitikau su jo motina, skaičiau jos dienoraščius, kur ji smulkiai aprašydavo kiekvieną dieną. Paaiškėjo, kad motinos ir sūnaus santykiai buvo gana komplikuoti: ji buvo valdinga moteris, o jis norėjo išlikti savimi, todėl visą laiką vyko konfliktai - jiedu negalėjo gyventi kartu ir negalėjo būti skyrium. Kalbėjausi su jo seserimi, su Jonu Meku, artimai su Mačiūnu bendravusiu, kitais jį pažinojusiaisiais, užrašiau keturiasdešimties žmonių atsiminimus. Nejučiomis įėjau į jo gyvenimą, praskleidžiau uždangą j jo paslaptį ir taip susigyvenau su juo, kad dieną galvodavau apie jį, o naktį jį sapnuodavau. Tiesiog jaučiau jį, -toks pasidarė man artimas. Kai parašiau paskutinį puslapį, jaučiausi lyg praradęs artimą draugą. Knyga baigta, jau nebebendrausiu su juo, nes jis jau danguje klausosi dingusių Monteverdi'o operų... Mat kai Mačiūnas sirgo vėžiu, kentė didžiulius skausmus, ir jo klausdavo: "Ar bijai mirti?", jis atsakydavo: " Nebijau, aš juk danguje galėsiu pasiklausyti keturiolikos pradingusių Monteverdi'o operų..." Žinoma, su tokiu žmogum, kaip ir su daugeliu kitų, mano sutiktų, neįmanoma visiškai išsiskirti, jie įeina į mano gyvenimą ir jau niekur nebeprapuola...

- Matyt, eidamas nuo vartų prie vartų, nuo žmogaus prie žmogaus, tu ieškai ne tik atsakymų i rūpimus klausimus, bet ir artimųjų?

- Dažnai pagalvoju, kad, ko gero, iš tikro taip. Turiu daug gerų pažįstamų, bet draugų - labai nedaug. Turėjau vieną tikrą draugą - Albertą Zalatorių, bet jis mus jau paliko. Ant paskutinės savo knygos jis man užrašė: "Tomai, ar tu žinai, kad mes jau 47 metus esam draugai. O juk tai labai retai pasitaiko..." Mudu susibičiuliavom dar studijų laikais, kai gyvenome viename kambarėlyje Užupyje, laužydavom sutemus elektros skaitiklių fabriko supuvusias tvoras, kūrėdavom savo "buržuiką", virdami košę diskutuodavom apie meną ir literatūrą. Mes supratome vienas kitą, buvome artimi. Dabar jo nebėra... Bet kai aš pridedu bendraut su žmogum, apie kurį ketinu rašyti, susitinku su juo, kalbuosi, klausinėju jį ir jo klausausi, įgyju, na, gal nedrįsčiau pasakyt draugą, bet artimąjį. Artimą žmogų. Jis jau yra man kaip giminė. Nebe svetimas man. Nes aš jį jau gerai pažįstu ir pats, bendraudamas su juo, jam atsiveriu. Mes jau tampame bendri žmonės. Gal todėl aš negaliu dar padėti plunksnos, dar vis noris surast artimųjų.

- Knygoje "Čakona" rašei apie Parnidžio kopą, nuo kurios viršūnės matai geriau, negu gali pasakyti žodžiais, supranti daugiau, negu įstengi pamatyti. Ten randasi regėjimai... Kada tau pavyksta įkopti į savo smėlio kalno viršūnę?

- Turbūt kiekvienas žmogus turi savąjį paslapties kalną, į kurį stengiasi vienokiu ar kitokiu būdu įkopti. Tačiau įkopti ne kiekvienam lemta. Dažniau tenka kaip tam Sizifui ritinti ir ritinti vis atgal riedantį akmenį. Bet vis tiek turi neprarasti vilties ir kopti. Man knygos rašymas - kopimas į kalną. Bet kuo aukščiau kyli, tuo darosi sunkiau. Prasideda formos, intonacijos, pagaliau visumos, esmės ieškojimas. Šiame, paskutiniame, etape kartais atrodo, kad viršūnė nepasiekiamo. - blaškaisi nuo vieno varianto prie kito, dusina sukauptos medžiagos gausa, lenkia prie žemės abejonių našta. Ir staiga tave nušviečia blykstelėjusi atradimo kibirkštis. Įkopei! O gal tai tik iliuzija?

Išgirsti ir suprasti: T. Sakalauską kalbina žurn. J. Babiliūtė// Kultūros barai. 2002, nr. 6, p.27-31.